

ÜNİVERSİTENİN ARAŞTIRMA İŞLEVİ VE ETİK

Prof. Dr. Berna Arda

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji AD

Bu başlık altında, tıp fakültelerine özgü bir açılım yerine, daha geniş anlamda Üniversitenin araştırma kavramı ile olan ilişkisine etik açıdan genel bir değerlendirme yapmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda öncelikle üniversite kavramının tanımına, ardından bu tanımı "haketmek" anlamında üniversitenin ne gibi bir donanım ve yaklaşıma sahip olması gerektiğine, ardından da genel olarak araştırma yaklaşımına yaptığı "etkiler ve katkılar" nedeniyle tarihsel bir örnek olarak Lisenko¹ ya değinilecektir. Dolayısıyla yazının, araştırma sürecinde ve onun, tasarımdan yayına gelinceye kadar işleyen geniş açılımında etik olgusunun yerini ve işlevini tartışan bir içeriği bulunmamaktadır. Bir başka deyişle bu yazı "araştırma ve etik" kavramlarını içinde taşımakla beraber, alışılmış üslupta "araştırmacıları ve yazarları dürüstlüğe davet eden" bir yazı değildir.

Üniversite ; Latince "Universitas" sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Bu sözcüğün "Bütün, evren...", ya da "Yaratılmış, varolan şeylerin tümü, hepsi"; gibi bir anlamsal içeriği bulunmaktadır. İnsanın düşünsel kapasitesinin tüm ürünlerini kapsayıcı ve onlara açık bir kavram olarak düşünmek mümkündür.

Üniversitenin, bizdeki yasal tanımına bakacak olursak;

"Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumu" olduğu 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununda (4. 11. 1981) vurgulanmaktadır. Bu bağlamda kendisine bağlı alt kurumların da yasalara göre belirlenmiş görev tanımları bulunmaktadır. Söz gelimi Tıp fakültelerinin işlevleri; eğitim, araştırma ve hizmet olarak üç farklı başlıkta karşımıza çıkmaktadır. O halde tıp fakültelerinde üniversite çatısı altında verilen sağlık hizmetinin Devlet ve SSK Hastanelerinde verileden, aynı şekilde uygulanmakta olan eğitimin boyut, düzey ve içerik olarak her yönüyle Eğitim Hastanelerindekinden farklı nitelikte olması gerekirken, yasal düzeyde görev tanımının başlıca içeriğini oluşturan "araştırma" konusunun ise, üniversiteler için başlıbaşına özel bir nitelik taşıması gerektiği açıktır. Çünkü, "araştırma", üniversitelerin varlıklarını borçlu olduğu başlıca kavram gibi görünmektedir.

Üniversitenin Araştırmaya İlişkin Etik Açısından Sorumlulukları

Üniversitenin kurumsal olarak, araştırma süreciyle ilgili başlıca sorumlulukları etik açıdan şu başlıklarda toplanabilir;

Ortam hazırlamak,

Araştırmacıları yüreklendirmek,

Araştırmacı eğitime öncelik vermek,

Araştırma sonuçlarını yayma olanağı sağlamak,

Araştırmacı ruhunu sürdürmek,

Toplumsal sorumluluk

Ortam hazırlamak başlığı altında araştırmacı kimliğinin yaşayabileceği bir değerler atmosferinin yaratılması oldukça önemli görünmektedir. Kimi yazarlar araştırmacılığın ancak belirli koşullarda ortaya çıkabilen ve belirli destekler sağlanırsa orada gelişen ve gelişimini sürdüren özelliğine eskiden beri dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda İbni Sina' nın bilimi takdir edilmediği yerden göç eden bir etkinlik olarak tanımlaması son derece ilginçtir. Nobel Ödüllerini alanlar üzerinde yapılan bir inceleme, onların çoğunun belirli araştırma laboratuvarlarından ve dolayısıyla belirli bir gelenekten gelen araştırmacılar olduğunu, ve neredeyse ödülleriyle ilgili bir "laboratuvar ya da araştırma merkezi soyağacı"nın çıkarılmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Bu başlık altında dile getirilmesi gereken bir başka nokta ortam hazırlamak için "Ipse dixit" yaklaşımını silmek gerektiğidir. Latince bu ifade otoriteye bağlılığı, onun dediklerine neredeyse mutlak itaati dile getirmektedir. Batı Dünyası için elde edilen bilimsel başarılarla ve daha doğrusu Ortaçağ yaklaşımının yok edilerek Rönesans'a ulaşılmasında bu bağlılıktan vazgeçişin rolü büyüktür. Dolayısıyla ne ölçüde dogmatizmden, bize sunulan şeyleri sorgulamadan kabul etmekten uzaklaşırsa, o ölçüde araştırmacılığa uygun bir ortam hazırlanmış demektir. Bu başlık altında fizik koşulların ve aktarılan kaynakların da son derece önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Üniversitelerin araştırma kulvarında yer almaları hem zorunluluktur, ancak araştırmanın "pahalı" bir etkinlik olduğu da bir

gerçektir. Dolayısıyla bu kurumların, hemen getirisi ya da geri dönüşü olması beklenemeyecek bir alana ciddi yatırım yapmaları, kendi içinde bir tezat barındırıyor gibi görünse de başlıca etik sorumluluklardan birisidir. Genel bütçelerde araştırmanın akçeli karşılığının bulunmaması, yasal tanımı hiçe sayan bir yaklaşımın eseri olsa gerektir. Bu nedenle üniversitelerin döner sermayelerden aktararak kendi yarattıkları kaynaklar söz konusudur. Rakamsal olarak, Ankara Üniversitesi'nin 2003 yılı için araştırmaya ayırdığı bütçe ; 6.5-7 Trilyon TL.dir. Amerika Birleşik Devletleri'nden bir örnek olarak da Pennsylvania Üniversitesi'ni araştırmaya ayrılmış yılda 430 Milyon USD 'lik bir bütçe ile bulmak mümkündür. Üniversitelerin kendi kaynaklarından ayırabildikleri bu bütçelerin kısıtlılığı, DPT ya da tıp alanında sık görüldüğü gibi, başta ilaç endüstrisi olarak başka sektörlerin araştırmalara destekçi olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun, özellikle ilaç endüstrisi - araştırmacı ilişkisinin yarattığı etik sorunların, incelenmesi ise kuşkusuz bu yazının konusu değildir.

Araştırmacıları yüreklendirmek

Üniversite çatısı altında öğretim elemanlarının işlevlerini ve görev tanımlarını dikkate aldığımızda karşılaştığımız ilk soru şudur: "Acaba eğitici olarak görev yaparak ve aynı anda hizmet üretmek araştırmacılığı da yürütebilmek mümkün müdür?" Yoksa bu durum-hani neredeyse- "eşyanın doğasına aykırı" bir beklenti midir? Bir başka deyişle üniversitelerde çalışmakta olan her profesör "büyük bilimci" olmak zorunda mıdır? Akademik yükseltmelerde ve performans değerlendirmelerinde araştırmacı üretkenlik ne denli dikkate alınmaktadır ve bunlar ne ölçüde gerçekçidir? Belki de gerçekçilik ekseninden bakınca bu üçlü kimliğin ayrıştırılması, zaman zaman dile getirildiği gibi bir zorunluluktur.

Genel anlamda üniversitenin "varlığını borçlu olduğu" temel kavram olan "araştırma"nın sözcüklere döküldüğü tek unvan "araştırma görevliliği"dir. Yasal olarak "Yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırma, inceleme ve deneylerde yardımcı olan ve yetkili organlarca verilen ilgili diğer görevleri yapan öğretim yardımcılarıdır... ilgili anabilim dalı başkanlarının önerisi, Bölüm Başkanı, Dekan, enstitü, yüksekokul veya konservatuvar müdürünün olumlu görüşü rektörün onayı üç yıl süre ile atanır; sonunda görevleri kendiliğinden sona erer (YÖK33-a) biçiminde ifade edilmiştir. Ancak gerek bu anlatımın içeriğine, gerekse uygulamadan görülenlere bakılırsa araştırma görevliliğinin özlük hakları (süreklilik, ekonomik durum, angaryadan korunma...) açısından kendisine yüreklendirici koşullar sağlanmış bir kadro olduğu söylenemez. Araştırmacılık açısından kendisini besleyen bu kaynaktan yeterli yüreklendiriciliği esirgeyen bir yapıdır karşıımızdaki üniversite yapısı.

Araştırmacı eğitime öncelik vermek

Bu başlık altında kısaca kanıta dayalı bilimsel yaklaşıma önem vermek, araştırma tasarımından yayın aşamasına kadar etik eğitimini bir zorunluluk olarak görmek ve sürdürmek, araştırma etik kurullarını oluşturmak ve yaygınlaştırmak gibi etik sorumluluklardan söz etmek mümkündür.

Araştırma sonuçlarını yayma olanağı sağlamak

Hiçbir araştırma bir laboratuvarın ya da bir kliniğin duvarları arasında kalsın diye yapılmaz. Paylaşıldıkça artan nadir değerlerden birisi olan bilginin yayılımı için araştırmaların görsel materyale çevrilmesinden yayına dönüştürülmesine yönelik teknik destekler de dahil olmak üzere toplantılara katılım desteklerinin anlamlı düzeylerde yapılması üniversitelerin sorumlulukları arasında görülmektedir.

Araştırmacı ruhunu sürdürmek

Araştırmacı ruhu oluşturmak ve buna ilişkin koşulların oluşturulması yansısıra, üniversitelerin "sürekli araştırmacılık"ın nasıl sağlanabileceğine ilişkin düşünsel ve uygulamalı bir altyapısının olması da beklenir. Araştırmacılık performansının temelde özlük haklarına yansıyan bir boyutu bulunmak zorundadır. "Sebatikal" uygulamalarının bu bağlamda katkısı tartışılmaz görünmektedir.

Araştırmacının toplumsal sorumluluğu

Bu başlık daha çok "yapılan ve edilenlerin anlatılabilmesi" ile ilgilidir. Elbette akademik ve bilimsel ortamlarda teknik terimlerle örülü ve oldukça kendine özgü bir dil kullanılmaktadır. Bu jargon hemen çoğu meslekte kendine ilişkin bir alt kültürün de tartışmasız öğelerinden birisidir. Ancak bir araştırmacının konusunu belirlerken toplumsal önceliklerini de hesaba katmak ve dikkate almak zorunda olması gibi, "kendini ve yaptıklarını toplumuna açık, anlaşılır, yakın ve net bir biçimde ifade edebilmesi " de son derece önemlidir. Üniversiteyi temsil eden araştırmacı kimliklerin "karmaşık, bir o kadar da anlaşılmasız üslûba sahip olmaları" temelde bilime ilişkin güveni zedeleyen, ortamı bilim dışı açıklamalara bırakan bir sonuç da yaratabilecektir.

Lisenko, Lisenkoizm ve Araştırmacılık

Bu aşamada araştırmacılık ve etik başlığı altında Eski Sovyetlerden bir örneğe yer vermenin son derece yararlı olduğu kanısındayım. **Lisenko** bir agronom, yani bir tarım uzmanıdır . Ukrayna bölgesinde Karlovka' da 1898' de doğmuştur. Yoksul bir ailenin çocuğu olan Lisenko, 1921' de Poltova Bahçivanlık Okulu¹ nu, ardından 1925'te de Kiev Tarım Enstitüsü' nü bitirmiştir. 1929 onun yıldızının parlamaya başladığı bir yıl olmuştur. Çünkü , " Genetik, Bitki ve Hayvan Islahı Kongresi " sırasında onun sunduğu " vernalizasyon " yöntemiyle tarım üretiminde artış sağlanabilmesi, Kongre ardından Pravda Gazetesi' nde " Sovyet Biliminin Zaferi " biçiminde sürmanşet olarak yer almıştı. Lisenko' nün savunduğu bu yöntem aslında çoğu çiftçinin " kışlama " ya da " soğuklama " adıyla bildiği ve uyguladığı bir yöntemdi . Buna göre fide ya da tohumlar kışın ısıtılıp soğutuluyor, baharda ekildiklerinde yaşam sikluslarını daha çabuk tamamlayabiliyor ve böylece güzü beklemeksizin ürün almak mümkün olabiliyordu. Ancak Lisenko bu yöntemi bilimsel bir kılıf içerisinde ve herkesin anlayabileceği bir biçimde sunmuştu. 30' lu yıllar Lisenko'nün bir yandan Neo- Lamarkçılık adı altında Lamark' ın görüşlerini açıkça savunmaya başladığı, öte yandan da vernalizasyon yöntemini bir sınıf savaşı silahı haline getirmeyi başardığı yıllardı. O dönemde Stalin tarafından oldukça belirgin bir destek de alan Lisenko 1940' ta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilim Akademisi Genetik Enstitüsü Direktörlüğü' ne getirildi. Bu andan itibaren ülkede özellikle genetik alanında baskı dönemi kendini açıkça duyurmaya başladı. Lisenko genetiğin "burjuva bilimi" olduğunu ilan ederken, Mende¹ in görüş ve yaklaşımlarını savunan ve o çizgide yürüyen bütün bilim insanlarını da birer hedef tahtası durumuna getiriyordu. Bu hedeflerden en başta geleni de ünlü genetikçi Vavilov olmuştur. Vavilov'un laboratuvarları kaynak noksanlığından işleyemez olmuş, yetiştirdiği elemanları tutuklanmış ya da sürülmüştü. 1940' ta Vavilov "casusluk", "tarımı sabotaj" gibi gerekçelerle tutuklanıp ölüme mahkum edildiğinde , Lisenko heykelticileri elden ele dolaşan bir ulusal kahraman konumundaydı. Vavilov 1943' te kaldığı hapisanede malnutrisyon (kötü beslenme) nedeniyle ölecek, onun anısı ölümünün 50. yıldönümünde " Genetics " dergisinde bir bilim adamının yaşadıkları çerçevesinde dile getirilecekti .1948 yılı Lisenko' nün mutlak zaferi olarak tarihe geçen " Tarım Bilimi Kongresi" nin yapıldığı yıldır. Söz konusu kongre bir bilimsel tartışma ortamından daha çok, bir mahkeme havasında gerçekleşmişti ve karşıt görüşte olanlar tamamen sindirilmişti. 1950 - 55 yılları arasında Lisenko yanlısı ve "Neo - Lamarkçı" düşünceleri savunan yazıların, bilimsel gündemi de etkilediği ve Agrobiologia başta olmak üzere pekçok bilimsel dergide yayınlanır olduğu da dikkati çekmektedir,

Lisenko' nün *bilimsel diktatörlüğü* 1953' te Stalin' in ölümünün ardından pırlırtısını yitirmeye başladı. Sputnik I' in 1957' de uzaya fırlatılması ve 12 Nisan 1961' de Yuri Gagarin' in uzayda ilk insanı, Sovyetler Birliği adına, temsil etmiş olması ülkenin bilimsel alanda edindiği önemli başarılar olarak kabul edilebilirdi. Bir yandan bu gibi kazanımlar SSCB adına bilimsel dev adımları oluştururken, bilimselliğe sırtını dönmüş ve arkasına aldığı siyasal güçle salt kendi görüşlerini destekleyenlere yaşam hakkı tanımış olan Lisenko' nün " saltanatı " artık daha fazla süremeyecekti. 1964 yılında tüm görevlerinden alınan Lisenko' nün hızla inişe geçtiğini; iki kez Kızıl Yıldız Nişanı almış, Politbüro üyeliğine kadar yükselebilmiş ve bir ulusal kahraman haline gelebilmiş birisi olarak, onun 20 Kasım 1967 tarihindeki ölümüne kadar, son yıllarım pek de parlak geçmediğini tahmin edebiliriz.

Lisenko' nün yukarıda kısaca özetlenen kariyeri, onun, tarihin başka dönemlerinde de benzerleri yaşanan " iktidar - bilim ilişkisi " nin tipik bir temsilcisi olduğunu ortaya koymaktadır. Hemen her rejimde, her dönemde var olan ve ileride de bulunacakları kestirimini kolayca yapabileceğimiz kişiliklerin en belirginlerinden birisidir o. Bu nedenle, Lisenko' nün hangi yolla yükselebildiğini kısaca incelemek, bu durumun gerekçelen üzerinde de düşünmemizi sağlayacaktır.

Lisenkoizmi inceleyen yazarların çoğu , Sovyetler Birliği' nin o dönemdeki "iklimi"ni böyle bir kişiyi başa getirecek ve etkili kılacak koşullara sahip bir ortam olarak tanımlamaktadırlar. Bu iklimin ekonomik, kültürel ve politik birtakım gerekçeleri bulunmaktadır. Bu ortamda Lisenko tarımsal üretimi arttıracığı müjdesiyle ortaya çıkıveren *bir mesih gibi* algılanabilirdi.

* Lamark'ın " Çevresel değişimin kalıcı genetik değişiklik yaratacağı " kuramı o dönemki politik tezle uyumluydu. Çünkü " uygun sosyal koşulların insan davranışında kalıcı değişikliklere yol açacağı " biçiminde özetlenebilecek politik görüş, devrimin ilk kuşaklar üzerinde " yeni insan " yaratma yolundaki çabalarının, sonraki kuşakları da kendiliğinden etkileyeceğini umuyordu. Bu da, toplumu dönüşüme uğratmak için harcanacak emeğin sınırlı olacağını ve kolayca sonuca ulaşılacağını düşündürüyordu. Hatta çok saygın bilim adamlarının arasından bile bu kuramı destekleyenler çıkmıştı. Örneğin Pavlov bile, sonradan yanıldığını açıklamakla birlikte, koşullandırılmış farelerde koşullu refleksin kalıtımla geçen bir örneğini bulduğunu önceleri iddia etmişti. Böylece bilimsel ömrünü aslında çoktan tamamlamış olan Lamark'ın kuramı kendisini

kabul etmeye hazır bir ortamı buluyor ve " Yeni Lamarkçılık " olarak filizlenebiliyordu. Bu görüşün bayraktarı da Lisenko olarak karşımıza çıkıyordu.

- * Lisenko' nün yıldızını parlatan bir başka etken ise yönetimdeki " kapitalist - burjuva bilimi" ne karşı Rus - Sovyet bilimi' nin üstünlüğünü kanıtlama arzusuuydu. Çünkü 1930' lu yıllarda ülkedeki kıdemli bilim adamlarının çoğu, devrim öncesi Rus orta sınıf entellektüel kesiminden gelmekteydi. O halde egemenliğin yeni sahiplerinin de bilimsel alanda etkinlik göstermesi gerekiyordu. Bu anlamda Lisenko " mujik mintanını sırtından hiç çıkarmamış " , belki de böylece, rejimin kendisine fırsat verdiği bir " bilimsel kişilik " olabilişti.

Lisenko' nün yaptıklarını, arkasına neredeyse sınırsız bir politik güç almış, herhangi bir "bilim" kişiliğinin yaptıklarına ve yapabileceklerine örnek olarak göstermenin doğru olacağı kanısındayım. Çünkü sonuçta onun " unique" olmadığını ve ne yazık ki öyle de kalmayacağını kabul etmeliyiz.

Batuhan' a göre Lisenko, " insan düşüncesine hükmetme tutkusu" nun , kendi dönemindeki "totaliter ideoloji"⁷ yle birleşiminden bir " bilimsel diktatörlük" çıkarmış bir kişiliktir. Bu toplam kuşkusuz yeryüzünde daha önceleri de meydana gelmiştir. Ama her defasında çıkan sonuç mutlaka bir bilimsel diktatörlük mü olmuştur , ayrıca tartışılabilir . Ancak Lisenko örneğinde bu sonucun böyle olduğu hemen su götürmez bir gerçektir.

Günümüzde genetiğin kurucusu sayılan Mendel'in görüşleri *kalıtımı* açıklamakta, Darwin'inkiler de *evrim* sürecini temellendirmekte geçerlikleri kabul edilen kuramlardır. Oysa, Mendelciliğin " burjuva idealizmi" olarak yaftalandığı Lisenko döneminde, bilim ömrünü çoktan tüketmiş bir görüş olarak Neo-Lamarkçılığın başta ediliğine yukarıda da değinmiştik. Genotip - fenotip ayırımının önemsenmediği, " gen" in yok sayıldığı ve kromozomların kalıtımda rolünün olamayacağını savunulduğu bu yaklaşım, kendisinden farklı düşünen tüm genetikçileri de yıldırma hazırı. Böylece, Lisenko' nün sahip olduğu politik güçle, aleyhtar genetikçilere yönelik kovuşturmalar başlatıldığı, yoğun bir baskı ortamı içerisinde sürgünlerin ve işten atmaların yaşandığı... o dönemi izleyen ve aktaran tüm yazarların ortak görüşüdür. Bilim - politika ilişkisi bu yazıda sadece ana çizgileriyle inceleneyeği için, kapsamlı tartışmayı bir başka makaleye bırakarak, bu dönemde Sovyetler Birliği' nde bilime ve özellikle de genetik alanına belirgin bir politik denetim getirilmiş olduğunu, karşıt görüşteki bilim çalışanlarının üstelik " bilim adına " safdışı edilmeye çalışıldığını bir kez daha vurgulayalım.

Lisenko' nün tarım uzmanı niteliği gözönüne alındığında, onun doğrudan bu alanda yaptıklarını da kısaca özetlemek yerinde olacaktır. Bir tür bahar buğdayı geliştirme, yeni bir tür çavdar üretme, soğuğa dayanıklı buğday türleri yetiştirme, sık ağaçlandırma çalışmaları, yeni bir gübreleme yöntemi geliştirme ... gibi girişimleri Batuhan' a göre Lisenko' yu sahtekarlar arasında ön saflara yerleştirmemizi sağlayan ya da onu ele veren ipuçları taşımaktadır. Çünkü, onun , " *deneylerini kontrolsüz koşullarda yapmak, tekrarlamamak, elde kanıtları olmaksızın karşı çıkmak, bilimsel yayınlar yerine gazeteleri iletişim aracı olarak kullanmak...* " gibi çok belirgin yanılgıları (ya da taktikleri) bulunmaktadır. Tüm bunlar da Lisenko' yu, bilim etiğine aykırı düşen tiplere çok belirgin bir örnek olarak saymamıza yetmektedir.

Bilim ve politika ilişkisi üzerinde düşünürken, öncelikle bilimin hangi gözle görüldüğünü ya da algılandığını tartışmak gerekli sanıyorum. Bilim, kendisine konu seçtiği ve sınırlarını da belirlediği bir doğa parçasında geçerli nedensellik bağıntılarını bulmayı amaçlamış bir etkinliktir. Bu çerçevede, bilim üretiminin öncelikle " pratik" sonuçlar peşinde koşmadığını ya da kendisinden sadece böyle beklentilerin olmasının bilimin doğasına ve amacına ters düşeceğini belirtmek zorunludur. Bilim uzun erimli, nesnellik ve sabır gerektiren, ... bir alandır ve " kendi içinde amaç olma " gibi bir niteliğinin bulunduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Bilimsel bilgi üretimi bilim insanının toplumsal sorumluluğu ekseninde gerçekleşmesi gereken bir süreçtir. Bu durumun yeterince sorgulanmasıyla bir uçta bilimselliğin popülizme saplanması önlenirken; öteki uçta da salt bilgi üretme hırının / merakının doğurabileceği kötü sonuçların önüne geçilebilecektir.

Politika ya da siyaset, geniş anlamda " yönetim" ile eşanlamlı tutulabilecek bir kavram olsa gerek. Buradaki yönetim kavramının *ülke, devlet, insan yönetimi* gibi farklı düzeyleri ya da boyutları olduğunu da hatırla tutmalı. *Karar alma, onları uygulama ya da uygulatma gücü* politikanın sistemleşmiş ve kurumlaşmış özelliklerinden birisidir. Bu yazıda ise politika olgusunu *devlet* ya da *iktidar* ile sınırlamak, belki yöntem açısından pek doğru olmamakla birlikte , yazarın pratik kaygılarla ulaştığı bir çözüm yolu. Bir başka deyişle, bilim - politika ilişkisi deyince bunu bilim - iktidar ilişkisi olarak algılamak yazı boyunca yeğlenmiş bir tutumdur. Bu ilişki üzerinde düşünürken birkaç soru ortaya atılabilir;

Bilim de politika için, birçok başka kurum gibi, bir *araç* mıdır ? Bilime talip olan çevre ile üreten arasında bir *işçi - işveren ilişkisi* var mıdır ? " Kamufle" bile olsa, eğer böyle bir ilişkinin varlığını kabul edersek, "işveren" in müdahale alanının sınırlarını nasıl çizebiliriz ?

Politika, "uzun vadelere" hiç tahammülü ve de niyeti bulunmayan bir etkinlik midir ? Eğer bu nitelikteyse, ondan bilim üretimi " mentalitesi " ni anlamasını beklemek boşuna olacaktır. Tüm bunları yanıtlamak bir yandan bilim metodolojisi, bilim etiği konularının tek başlarına daha kapsamlı olarak ele alınmasını gerekli kılacak, bir yandan da politika kavramının içerik ve işlevinin oldukça ayrıntılı bir temellendirmesini yapmayı gerektirecektir. Bu geniş değerlendirme de ancak , konunun bir başka makale çerçevesinde sunulmasıyla sözkonusu edilebilir.

Sonuç olarak, Lisenko artık ömrünü tamamlamış bir kuramın takipçisi ve savunucusu olmakla yanlıya düşmüş bir tarım uzmanı olarak *bilim tarihi* açısından değerlendirilebilecek bir kişiliktir. Ancak, onun arkasına aldığı siyasal güçle dönemindeki bilim politikasını yönlendirme ve hemen tek belirleyici olma özelliği de Lisenkoizmi *bilim etiği* açısından önemli kılmaktadır. Hatırlanması gereken; bu kişiliğin dünya coğrafyasının herhangi bir yerinde ve herhangi bir zamanında yine sahne alabileceğidir. Mc Carthy döneminde ya da Naziler döneminde olduğu gibi.

Lisenkoizm Eski Sovyetlerde kabaca 1935-1964 yılları arasında egemen olmuş bir akım gibi adlandırılabilir. Başlıca özelliği ; bir yandan Neo-Lamarckçılık'ı canlandırmaya çalışırken, Mendelcilik'i "burjuva idealizmi" olarak görmek ve aleyhtar genetikçilere (Vavilov..) kovuşturmalar, işten atmalar ile bir yıldırma politikası uygulanmasıdır. Etik açıdan Lisenko' nün yaptıkları "tipik şarlatan davranışı"na oldukça denk düşmektedir; Deneyleri kontrolsüz koşullarda yapmak, tekrarlamamak, kanıta dayanma gereği duymamak, bilimsel yayınlar yerine gazeteleri kullanmak, öteki meslekdaşları "bilim adına" yargılamak ve dogmatik bir sistem kurmak.

Lisenkodan "öğrendiklerimiz"i kısaca özetlersek; ne yazık ki zaman zaman bilime politik bir denetim getirilmesi ve kendi görüşleriyle çeliştiği için bilim adamlarını "bilim adına" safdışı etme durumuyla karşılaşmak mümkündür. İnsan düşüncesine hükmetme arzusu totaliter ideolojilerle birleşince karşımıza "Bilimsel diktatörlük" olarak çıkabilmektedir. Bütün bunların ışığında sonuç olarak neler söyleyebiliriz? Araştırmacılık performansı, gösterilmesi çok da kolay olmayan bir performans. Bu nedenle gerçekçiliğimizi kaybedersek, Tanrıyı bile (!) üniversitede tutamayız gibi görünmektedir;

"Çünkü etik kurula başvurmadı.

Deneye katılanlar öngördüğü gibi davranmayınca, onları cezalandırdı ya da örneklemden çıkardı.

Bilim dünyası, onun elde ettiği sonuçları tekrarlamakta zorlandı. Koyunlar erken yaşlanıp öldüler "

Başlıca kaynaklar:

Arda B: Bilim etiği açısından Lisenko örneği. *TK Tıbbi Etik* 5(3): 107- 110, Aralık 1997.

Arda B; Evaluation of Research Ethics Committees in Turkey. *Journal of Medical Ethics* 26(6): 459 - 461, December 2000 .